

Η Μεταρρύθμιση και η Ανάπτυξη των Επιστημών

Του Έραστου Φίλου

Δεν ήταν μόνο θρησκευτικές και δογματικές οι επιπτώσεις που είχε η Μεταρρύθμιση στον κόσμο μας. Ούτε περιορίστηκε στο θρησκευτικό χώρο. Απ' ότι φάνηκε στην πορεία της ιστορίας των χωρών όπου επικράτησε, οι συνθήκες για την ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας που εκείνη δημιούργησε ήταν θετικές. Πολλοί ιστορικοί συμφωνούν, πως δεν είναι σύμπτωση η ραγδαία ανάπτυξη της επιστήμης στο 16ο και 17ο αιώνα που ακολούθησε την θρησκευτική μεταρρύθμιση.

Απ' ότι λοιπόν δείχνουν τα διάφορα στοιχεία, ο προτεσταντισμός ως θρησκεία της ελευθερίας οδήγησε σε μια νέα εκκοσμίκευση. Η νέα ελευθερία σκέψης, πίστης και έρευνας οδήγησε στην επιστημονική ελευθερία και σε μεθόδους οι οποίες προσανατολίζονταν στην κριτική, την καινοτομία και την ατομική αναζήτηση της αλήθειας, ωθώντας τους στοχαστές στην ορθολογική διείδυση του κόσμου. Η νέα επιστημονική έρευνα βασιζόταν στην μεταρρυθμιστική πεποίθηση ύπαρξης ενός Νομοθέτη και Δημιουργού. Η πίστη στη σταθερή βούλησή του Θεού ήταν αυτό που προσέφερε βεβαιότητα για τα θεμέλια της φύσης και την πορεία της ιστορίας.

Με την επέκταση της έννοιας του «γενικού ιερατεύματος» σε όλους τους πιστούς η Μεταρρύθμιση ενθάρρυνε τους επιστήμονες να διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους από κάθε είδους εκκλησιαστική ή φιλοσοφική αρχή στο χώρο της γνώσης. Η επιστημονική μέθοδος προϋπέθετε και την ενασχόληση με το πείραμα, αναπόσπαστο μέρος της μεταρρυθμιστικής σημασίας της εργασίας.

Όμως, ένα από τα σημαντικότερα επιχειρήματα για την επιρροή της Μεταρρύθμισης, θα πρέπει να θεωρηθεί ίσως η κατά λέξη ερμηνεία της Βίβλου – χαρακτηριστικό του πρώιμου προτεσταντισμού – που οδήγησε στην κατάργηση της θρησκευτικής σημασίας των φυσικών αντικειμένων, δημιουργώντας τις συνθήκες για να ανθήσουν οι επιστήμες.

Στοιχεία από λουθηρανικές πηγές

Το 2014, στα πλαίσια των 10-ετών εορτασμών «500 χρόνια Μεταρρύθμιση», έλαβε χώρα στο Βίτενμπεργκ της Γερμανίας ένα διεπιστημονικό συνέδριο με θέμα «Ανιχνεύοντας τα βήματα – Οι επιπτώσεις της Μεταρρύθμισης». Οι ομιλίες του συνεδρίου αποτελούν μέρη ενός τόμου [1] στον οποίο τρία από τα 18 κεφάλαια αναφέρονται στην ανάπτυξη των επιστημών.

Στις αναλύσεις τους τόσο ο Τζον Μπάτζερακ, ιστορικός στο Πανεπιστήμιο του Μπρίστολ στην Αγγλία, όσο και ο Όλε Πήτερ Γκρέλ, καθηγητής της Πρώιμης Νεότερης Ιστορίας στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο της Αγγλίας, καταλήγουν στο συμπέρασμα, πως η μεταρρυθμιστική ευσέβεια ήταν καθοριστική για τη σύσταση της σύγχρονης επιστήμης. Ο Μπάτζερακ θεωρεί πως η καλβινιστή κατανόηση της επιστήμης οδηγεί σε γνώση περί Θεού και αναφέρεται σε δύο διαφορετικές σφαίρες γνώσης, στις οποίες ο Καλβίνος απέδωσε ιδιαίτερη σημασία: Την επιστημονική γνώση που βασίζεται στην παρατήρηση της φύσης και τη γνώση περί θείας τάξης που βασίζεται στην Αγία Γραφή. Ενώ ο Μπάτζερακ ερμηνεύει την επιστήμη ως λατρεία, ο Γκρέλ ακολουθεί ένα αντίθετο εγχείρημα: Στον 16ο και 17ο αιώνα καταγράφονται έντονες παρατηρήσεις της φύσης, κυρίως στην προτεσταντική βόρεια Ευρώπη, όπου οι πιστοί περίμεναν έντονα την

εκπλήρωση της Αποκάλυψης. Σύμφωνα με τον Γκρέλ, το θρησκευτικό αίσθημα είναι αυτό που έδωσε έναυσμα στην ορθολογική επιστήμη. Υπό αυτή την έννοια η Μεταρρύθμιση είχε σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη της φιλοσοφίας της φύσης, της ιατρικής και της αστρονομίας.

Ένας άλλος ιστορικός, ο Βόλφγκανγκ Βέμπερ, στη μελέτη του «Προτεσταντισμός, Πανεπιστήμια και Επιστήμη» αναλύει κάποια από τα στοιχεία που καταδεικνύουν το φάσμα των επιρροών που είχε η Μεταρρύθμιση στην ανάπτυξη της σύγχρονης επιστήμης [2]. Τονίζει ότι, παρόλο που μέχρι στιγμής μόνο λίγες συστηματικές έρευνες έχουν γίνει για τη διαλεύκανση των σχέσεων αυτών, η «διαπίστωση ότι ο προτεσταντισμός έχει συμβάλει σημαντικά στη δημιουργία της σύγχρονης επιστήμης και εκπαίδευσης, αποτελεί μία από τις κεντρικές πεποιθήσεις του γερμανικού λουθηρανισμού». Αναφέρεται στο έργο του λουθηρανικού ιστορικού Τόμας Νίπερνταϊ, ο οποίος, το 1985, διαπίστωσε: «Ο κόσμος μας είναι ένας κόσμος των σχολείων, της επιστήμης, της σκέψης και του λόγου. Και αυτό έχει σε σημαντικό βαθμό λουθηρανικές ρίζες»[3]. Η βάση μιας τέτοιας αντίληψης είναι γι' αυτόν σαφής: Μια ως πρωταρχική προτεσταντική αξία προωθημένη ελευθερία σκέψης [4], πίστης και έρευνας, οδήγησε ακόμα και στη θεολογία σε μια άνευ όρων επιστημονική ελευθερία ακολουθώντας τα λόγια του Αποστόλου Παύλου, ότι ο Θεός κάλεσε τους χριστιανούς σε ελευθερία (Γαλ. 5, 1 επ.). Σημαντική θεωρεί την έκφραση του Λουθήρου «Ας αφήσουμε τα πνεύματα να συγκρουστούν!» Θεολογικά αυτό δεν εννοεί παρά ότι ο «προτεσταντισμός ως θρησκεία της ελευθερίας», όχι μόνο οδήγησε στην θρησκευτική ελευθερία απέναντι στο κράτος, την εκκλησία και στην ελευθερία της θρησκείας απέναντι στην εξουσία της Βίβλου, της Παράδοσης και της Εκκλησίας, αλλά οδήγησε και σε μια νέα, ενισχυμένη διάκριση πίστης και κόσμου, δηλαδή σε μια νέα «εκκοσμίκευση;» η οποία ώθησε τα πνεύματα των στοχαστών στην επιστημονική διείσδυση του κόσμου. Ως προσωπική εμπειρία πίστης, που αντιστέκεται σε κάθε είδους δογματική, αρχές, κηδεμονία ή δικαίωση εξ' έργων, έρχεται να συνδεθεί πραγματικά και αμετάκλητα με την ελεύθερη έρευνα που έχει σκοπό την αποκρυπτογράφηση του κόσμου. Διαμαρτυρόμενοι μελετητές ενστερνιζόντουσαν πολύ περισσότερο από τους ομολόγους τους στα καθολικά εδάφη επιστημονικές μεθόδους οι οποίες προσανατολίζονταν στη ρήξη με την παράδοση, την κριτική, την καινοτομία, τον ορθολογισμό και την ατομική αναζήτηση της αλήθειας. Η επιστημονική γνώση δεν χρειαζόταν πλέον την αναμέτρηση με κάποια εξωτερική ή εκκλησιαστική αρχή. Χρειαζόταν μόνο να δικαιολογηθεί στα πλαίσια ενός ανταγωνισμού ιδεών, απέναντι στους γνώστες του αντίστοιχου αντικειμένου. Αυτό οδήγησε σε άνοιγμα προς μια αυστηρά αντικειμενική και εμπειρικά προσανατολισμένη κατανόηση των επιστημών.

Από την άλλη μεριά, η πτυχή της σύγχρονης πειραματικής επιστήμης ή πιο συγκεκριμένα, η άμεση προώθησή της μέσω του (λουθηρανικού) προτεσταντισμού, παρέμεινε επισφαλής. Ο Νίπερνταϊ τονίζει πως η προτεσταντική διάκριση μεταξύ του κόσμου και του επέκεινα, μεταξύ σωτηρίας και φυσικής τάξης, παρέχει «περισσότερες ευκαιρίες για επιστημονική εξήγηση του κόσμου» προκαλώντας περιέργεια και ενθουσιασμό για περισσότερη γνώση.

Ωστόσο, στους πανεπιστημιακούς χώρους του λουθηρανισμού παρατηρεί κανείς μια συνολικά πιο διστακτική αποδοχή των φυσικών επιστημών που βασίζονται στο πείραμα και μια πολύ περιορισμένη υποστήριξη των. Όμως ήταν διαφορετική η κατάσταση στην Ολλανδία και στην Αγγλία.

Στοιχεία από την πλευρά του καλβινισμού

Το 1898, ο τότε πρωθυπουργός της Ολλανδίας, Άμπραχαμ Κώυπερ, έδωσε στο Πανεπιστήμιο του Πρίνστον μια σειρά από διαλέξεις με θέμα τον Καλβινισμό. Στην τέταρτη κατά σειρά διάλεξή του αναφέρθηκε στη σχέση μεταξύ Καλβινισμού και Επιστήμης [5]. Το θέμα του το ανέπτυξε γύρω από τέσσερα επιχειρήματα τα οποία θεωρούσε σημαντικά:

Πρώτον, η «παρόρμηση, κλίση, ώθηση για επιστημονική έρευνα» προέρχονται από την μεταρρυθμιστική πεποίθηση για την ύπαρξη ενός Νομοθέτη-Δημιουργού – σε αντίθεση με τους μυθικούς θεούς της αρχαιότητας και τις ανορθολογικές παρορμήσεις και τα καπρίτσια τους. Η πίστη στη σταθερή βούλησή του Θεού προσφέρει βεβαιότητα για την ύπαρξη και την πορεία τόσο της φύσης όσο και της ιστορίας.

Δεύτερον, υποστηρίζει ο Κώυπερ ότι η Μεταρρύθμιση οδήγησε στην αποκατάσταση της επιστήμης ως ξεχωριστού πεδίου ανθρώπινης ενασχόλησης, με την κατάργηση του δυαδισμού θείο-γήινο, άγιο-κοσμικό, που κυριαρχούσε τη σκέψη των ανθρώπων ως τον Μεσαίωνα, δίνοντας έμφαση στην ενασχόληση με τα κοσμικά και τον φυσικό χώρο, τονίζοντας ότι το ενδιαφέρον του Θεού περιλαμβάνει και αυτά. Συγκεκριμένα γράφει: «Είναι άξιο να αναφερθεί κανείς στις καλβινιστικές 'Όμολογίες' οι οποίες μιλούν για δύο τρόπους με τους οποίους γνωρίζουμε το Θεό, δηλαδή μέσω των Γραφών και μέσω της Φύσης. Και ακόμα πιο αξιοσημείωτο είναι ότι ο Καλβίνος, αντί απλώς να αναφερθεί στη φύση ως παρελκόμενο στοιχείο, όπως τόσοι πολλοί θεολόγοι είχαν την τάση να κάνουν, συγκρίνει τις Γραφές με ένα ζευγάρι γυαλιών, το οποίο μας παρέχει τη δυνατότητα να αποκρυπτογραφήσουμε και πάλι τις θείες Σκέψεις, γραμμένες από το χέρι του Θεού στο βιβλίο της Φύσης» (σ. 120).

Ως τρίτο στοιχείο ο Κώυπερ αναφέρει το γεγονός ότι η Μεταρρύθμιση αναγνώρισε τα πανεπιστήμια ως χώρο νέων ταλέντων και δυναμικότητας που απελευθερώθηκε από την επιρροή του θρησκευτικού κατεστημένου (που δρούσε επάνω τους μέσω της Κρατικής Αρχής). Αυτό έδωσε το έναυσμα στους πιστούς της Μεταρρύθμισης να ασχοληθούν με την επιστήμη και το πείραμα. «Η Ρώμη αντιστάθηκε στην ελευθερία του λόγου», γράφει, «όχι μόνο εντός της Εκκλησίας, που ήταν λογικό, αλλά και πέρα από τα όρια της» (σ. 128).

Και τελικά, αναφέρεται στη διαμάχη μεταξύ «φορμαλιστών» και «ρεαλιστών», όπως τους αποκαλεί. Παρ' όλο που η διαμάχη αυτή παρουσιάζεται καμουφλαρισμένη ως διαμάχη μεταξύ Επιστήμης και Πίστης, ο Κώυπερ αρνείται να παραδεχτεί ότι υπάρχει ανταγωνισμός ανάμεσα στις δύο αυτές σφαίρες, επειδή και οι δύο τους τροφοδοτούνται από «βιβλία» του ίδιου θείου Συγγραφέα. Συνεπώς, πρόκειται για διαμάχη ιδεών, προκαταλήψεων, πεποιθήσεων που διαφέρουν επί της αρχής: «Αν και η όλη ενέργεια της διαφοροποίησης βρίσκεται στη ρίζα όλων των διαμαχών, πρόκειται για δευτερεύουσες συγκρούσεις οι οποίες έχουν τεθεί εξ' ολοκλήρου στη σκιά από την κύρια σύγκρουση, η οποία σε όλες τις χώρες μπερδεύει όλο και πιο έντονα τον νου (των ανθρώπων), την μεγάλη σύγκρουση μεταξύ αυτών που προσκολλώνται στην ομολογία του Τριαδικού Θεού και του Λόγου του, και εκείνων που επιδιώκουν την επίλυση του παγκόσμιου προβλήματος μέσω του ντεϊσμού, πανθεϊσμού και νατουραλισμού» (σ. 131).

Άλλα στοιχεία για την συμβολή του προτεσταντισμού

Ο καθηγητής της Ιστορίας της Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο της Ουτρέχτης, στην Ολλανδία, Ράγερ Χούικας διερωτάται, αν η ώθηση για ραγδαία ανάπτυξη της επιστήμης δόθηκε από την προτεσταντική θεολογία ή αν τα νέα κοινωνικό-οικονομικά δεδομένα

ήταν ο λόγος τόσο για τη θρησκευτική μεταρρύθμιση στον 15ο και 16ο αιώνα όσο και για την επιστημονική μεταρρύθμιση που την ακολούθησε [6]. Δεν μπορούμε να ξέρουμε, γράφει, αλλά η εξέλιξη του προτεσταντισμού στις χώρες όπου εκείνος επικράτησε δημιούργησε ένα θετικό κλίμα για την ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας. Επίσης, η μεταρρυθμιστική έννοια του «γενικού ιερατεύματος» που επεκτείνεται σε όλους τους πιστούς, έδωσε ώθηση στους (προτεστάντες) επιστήμονες να δηλώσουν και να διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους από κάθε είδους εκκλησιαστική ή φιλοσοφική παράδοση και αρχή στο νέο αυτό χώρο της γνώσης.

Σε κοινωνιολογική έρευνα ο Ρόμπερτ Μέρτον εξετάζει [7] τον ρόλο του έπαιξαν ο Πουριτανισμός στην Βρετανία και ο Ευσεβισμός στη Γερμανία για την ανάπτυξη της επιστήμης. Διαπιστώνει ότι κάποια στοιχεία προτεσταντικής ηθικής είχαν διαποτίσει τον τομέα της επιστημονικής ενασχόλησης αφήνοντας την «ανεξίτηλη σφραγίδα τους στη νοοτροπία των επιστημόνων απέναντι στο έργο τους». Αναφερόμενος στον Μπόιλ γράφει: «Η έρευνα της Φύσης είναι προς δόξα Θεού και για το καλό των ανθρώπων». Διαπιστώνει επίσης πως ένα «άμεσα αποτελεσματικό στοιχείο της προτεσταντικής ηθικής ... είναι πως η έρευνα της φύσης επιτρέπει να εκτιμήσουμε καλύτερα τα έργα Του και μας οδηγεί να θαυμάζουμε την Δύναμη, Σοφία και Αγαθοσύνη του Θεού όπως αυτές εκδηλώνονται στη φύση Του.» Με αναφορά στον σύγχρονό του, μαθηματικό Άλφρεντ Νορθ Γουάιτχεντ, γράφει: «Η βασική υπόθεση της νεώτερης επιστήμης είναι μια 'ευρύτατα ενστικτώδη πεποίθηση περί τάξης των πραγμάτων και ιδιαίτερα περί της ίδιας της τάξης που επικρατεί στην φύση'». Ο Μέρτον αναφέρει την επιρροή που είχε η Βασιλική Εταιρία στην Αγγλία, για παράδειγμα τον Peter Ramus, ο οποίος ως μέλος της, μετά την μετάβασή του στην Αμερική, έγινε ο ιδρυτής του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ και καταλύτης της προτεσταντικής αντίληψης εκεί, καθώς και τον Johann A. Comenius, ο οποίος μαζί με άλλους ευσεβιστές ίδρυσε τα σχολεία εφαρμοσμένης επιστήμης (Realschulen) στη Γερμανία. Και, ως αποτέλεσμα της κοινωνικο-ιστορικής αυτής του έρευνας, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι διαμαρτυρόμενοι φοιτητές αποτελούν τον μεγαλύτερο όγκο φοιτητών σε ιδρύματα εφαρμοσμένων επιστημονικών σπουδών.

Εκτιμώντας εξίσου, τόσο τη δεξιοτεχνία όσο και τη θεωρητική γνώση, οι πουριτανοί και οι ευσεβιστές διαμαρτυρόμενοι ενθάρρυναν τους επιστήμονες να 'λερώσουν τα χέρια τους' με πειράματα. Μέχρι τότε ο πειραματισμός δεν έπαιζε σχεδόν κανένα ρόλο στη μεσαιωνική επιστημονική πρακτική. Συγκρίνοντας κανείς τις επιπτώσεις της Μεταρρύθμισης σε ότι αφορά την χειρωνακτική εργασία και την πειραματική επιστήμη με το αρχαίο και μεσαιωνικό ιδεώδες η διαφορά είναι τεράστια. Ο Χούικας αποδίδει ένα σοβαρό μέρος της ανάπτυξης της μοντέρνας επιστήμης στην απαλλαγή της από την αρχαία ιδέα της επιστήμης που αφορούσε μόνο τον νου. Η επιστημονική μέθοδος προϋπέθετε την ενασχόληση με το πείραμα, κι αυτό το σχετίζει με την χριστιανική αποδοχή της εργασίας και της ενασχόλησης με τη τεχνολογία που είχε στόχο την απαλλαγή του εργαζομένου, όχι από την εργασία καθεαυτή, αλλά από τον αφόρητο μόχθο που συνδέεται μαζί της. Κατά τη Βίβλο ο άνθρωπος ολοκληρώνει την ύπαρξή του με την εργασία, ακολουθώντας το Θεό, ο οποίος εργάζεται [8].

Η κατάργηση της αλληγορικής ερμηνευτικής ανοίγει το δρόμο και για την έρευνα της φύσης

Ο καθηγητής και διευθυντής του Ινστιτούτου Ανωτέρων Σπουδών στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (IASH) στο Πανεπιστήμιο Queensland της Αυστραλίας, Peter Harrison, στο βιβλίο του «Η Βίβλος, ο προτεσταντισμός και η άνοδος των φυσικών επιστημών» [9] εξετάζει την βαθειά επιρροή της Βίβλου στις αντιλήψεις των ανθρώπων για τη φύση

από τον τρίτο έως τον δέκατο έβδομο αιώνα. Η άνοδος της σύγχρονης επιστήμης γι' αυτόν συνδέεται κυρίως με την προτεσταντική προσέγγιση στα βιβλικά κείμενα, προσέγγιση η οποία έδωσε τέλος στο συμβολικό κόσμο του Μεσαίωνα και καθόρισε τους όρους για την επιστημονική έρευνα και την τεχνολογική εκμετάλλευση της φύσης.

Την ιδέα ότι φυσικά αντικείμενα περιέχουν έννοιες που κατά κάποιον τρόπο μπορούν να «διαβαστούν ως βιβλίο» την βρίσκουμε στην ίδια την Αγία Γραφή. Στο βιβλίο της Γένεσης ο Θεός τοποθετεί φωστήρες στον ουρανό για να λειτουργούν ως σημάδια που σηματοδοτούν τις εποχές (Γεν 1, 14). Οι ουρανοί, συνεπώς, περιέχουν συμβολικά μηνύματα για τον ανθρώπινο παρατηρητή. Ο Απόστολος Παύλος γράφει πως την «αιώνια δύναμη του Θεού και τη θεϊκή του ιδιότητα μπορούσαν να τις δουν μέσα στη δημιουργία, από τότε που έγινε ο κόσμος» (Ρωμ. 1, 20).

Γράφει ο Χάριζον [10]: «Τέτοιου είδους βιβλικές αναφορές πρέπει να ενέπνευσαν τον Αλεξανδρινό Εκκλησιαστικό Πατέρα Ωριγένη στον τρίτο αιώνα να θεωρήσει, πως η ορατή δημιουργία διδάσκει υπερβατικές αλήθειες: 'Νομίζω ότι Εκείνος που έκανε το κάθε τι με σοφία, δημιούργησε κάθε είδος ορατού στη γη και προίκισε κάποια από αυτά με διδασκαλία και γνώση περί των αόρατων και ουράνιων, έτσι ώστε ο ανθρώπινος νους να μπορεί να καταλήξει σε πνευματική κατανόηση και να αναζητήσει τους λόγους ύπαρξης των πραγμάτων στον ουρανό.' Παρόλο που ο Ωριγένης ήταν ίσως ο πιο ενθουσιώδης οπαδός της αλληγορικής ερμηνευτικής ανάμεσα στους Πατέρες της Εκκλησίας, σίγουρα δεν ήταν μόνος με την πεποίθησή του ότι τόσο οι Γραφές όσο και η Φύση έχουν βαθύτερη συμβολική σημασία. 'Τα ορατά', σύμφωνα με τον Αμβρόσιο του Μιλάνου (340-397), πρέπει να θεωρηθούν ως 'μαρτυρία των αοράτων' και ως 'απόδειξη αοράτων πραγμάτων'. Ο Μέγας Βασίλειος (329-379) έγραφε μάλιστα ότι ο ορατός κόσμος είχε σχεδιαστεί ως 'χώρος κατάρτισης για τις νοούμενες ψυχές και ως σχολή απόκτησης της γνώσης του Θεού, γιατί μέσα από ορατά και αισθητά αντικείμενα παρέχεται καθοδήγηση του νου στην περισυλλογή του αόρατου.' Όμως ήταν ο Αυγουστίνος (354-430) αυτός που επισημοποίησε την αλληγορική ερμηνεία, την εφοδίασε με μια σημειωτική θεωρία και την τοποθέτησε σε σταθερή διανοητική βάση, εξασφαλίζοντάς της έτσι την υπεροχή της κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα. Ο Αυγουστίνος χρησιμοποίησε πρώτος την έκφραση «βιβλίο της φύσης», όταν επέμεινε κατά της δοξασίας των Μανιχαίων, πως η τάξη της δημιουργίας ήταν στην ουσία της καλή.»

Η πιο σημαντική ίσως συμβολή του Αυγουστίνου στον τομέα αυτό ήταν, κατά τον Χάριζον, η επισημοποίηση της σχέσης ανάμεσα στις λέξεις και στα αντικείμενα με την εφαρμογή της σημειολογικής ερμηνείας. Στο έργο του *de doctrina christiana* ('περί χριστιανικού δόγματος') – βιβλίο που έχει χαρακτηριστεί ως το κύριο έργο της Σημειολογίας – ο Αυγουστίνος εξηγεί ότι όταν ερμηνεύουμε την Αγία Γραφή, η κυριολεκτική έννοια εγκαθίσταται συνδέοντας τις λέξεις με τα αντικείμενα στα οποία εκείνες αναφέρονται. Η αλληγορική έννοια, ωστόσο, εγκαθίσταται όταν καθορίζονται οι περαιτέρω σημασίες των αντικειμένων αυτών. Μπορεί να είμαστε συνηθισμένοι στον ξεκάθαρο διαχωρισμό μεταξύ της γνώσης του Θεού που προέρχεται από τη φύση και της γνώσης του Θεού που προέρχεται από την Αγία Γραφή. Όμως η αλληγορική κατανόηση του 'βιβλίου της φύσης' οδήγησε στη θόλωση αυτού του διαχωρισμού. Κατά τον Μεσαίωνα, η πρακτική της αλληγορικής ερμηνείας είχε οδηγήσει σε μια υπερβατική θεώρηση του φυσικού κόσμου και η αλληγορική ανάγνωση της Αγίας Γραφής συμβάδιζε πλέον με την συμβολική ανάγνωση και ταξινόμηση της φύσης.

Η άρνηση του κύρους αυτής της αλληγορικής ερμηνείας θα είχε σοβαρές συνέπειες όχι μόνο για την ανάγνωση της Γραφής, αλλά και για ολόκληρη την θρησκευτική και

συμβολική αντίληψη της φυσικής τάξης. Ο δέκατος έκτος αιώνας γνώρισε την άρνηση της αλληγορίας, και στην πρώτη γραμμή αυτής της εξέλιξης ήταν οι Μεταρρυθμιστές. Ο θεολόγος Hans Frei παρατηρεί: «Η επιβεβαίωση πως η κυριολεκτική ή γραμματική έννοια είναι το πραγματικό νόημα της Αγίας Γραφής έγινε προγραμματισμός στις παραδόσεις της λουθηρανικής και καλβινιστικής ερμηνείας.»[11] Ο Λούθηρος, με το γλαφυρό στυλ που τον χαρακτήριζε, δίδασκε πως η αλληγορία ήταν για τα «αδύναμα μυαλά» και για τους «αδρανείς». Η κατά γράμμα ερμηνεία, επέμενε αντίθετα, είναι «η μεγαλύτερη, καλύτερη, ισχυρότερη, με λίγα λόγια, η όλη ουσία, το θεμέλιο, της Αγίας Γραφής.» Οι Γραφές, στην τελική κρίση του Λουθήρου, πρέπει να ερμηνεύονται «όσο το δυνατόν με την πιο απλή τους έννοια.» Ο Καλβίνος συμφωνούσε στο ότι ο εξηγητής πρέπει να επιδιώκει την «ιστορική» ή «γραμματική» έννοια του κειμένου, το οποίο και πάλι ταυτίζεται με την απλή έννοια των λέξεων (*simplici verborum sensu*). Μαζί με το ο Λούθηρο στρέφεται και ο Καλβίνος ενάντια στην αλληγορική ερμηνευτική της εποχής:

Η Γραφή είναι γόνιμη και ως εκ τούτου φέρει πολλαπλά νοήματα. ... Αλλά αρνούμαι να παραδεχτώ πως η γονιμότητα της συνίσταται στις διαφορετικές έννοιες που ο καθένας, κατά την αρέσκειά του, μπορεί να προσκολλήσει σ' αυτήν. Ας γνωρίζουμε ότι το πραγματικό νόημα της Αγίας Γραφής είναι φυσικό και απλό. Ας το αγκαλιάσουμε και ας το κρατήσουμε με αποφασιστικότητα, μη αμελώντας, τυχόν από αμφιβολία, αλλά αποβάλλοντας, ως θανάσιμη φθορά, με τόλμη τις προσποιούμενες εκθέσεις που μας οδηγούν μακριά από μια κατά γράμμα έννοια. [12]

Με τέτοιους ισχυρισμούς, οι Μεταρρυθμιστές προσπάθησαν να διασώσουν το κείμενο της Αγίας Γραφής από ότι άλλο, στα μάτια τους τουλάχιστον, ήταν 'διαφθαρμένες συσκοτίσεις' των μεσαιωνικών προκατόχων τους.

Το βιβλίο της φύσης, για τους τότε ερμηνευτές της, θα πρέπει πλέον να θεωρηθεί ως ένα βιβλίο το οποίο είναι κατανοητό λόγω της μαθηματικής ή ταξινομικής τάξης του και του οποίου η θρησκευτική σημασία συρρικνώνεται σε μια θεολογική ενιαία αρχή σχεδιασμού. Ένας από τους λόγους για την επιθυμία των Μεταρρυθμιστών να θεωρήσουν το κείμενο της Αγίας Γραφής υπό την κυριολεκτική του και μόνο έννοια έχει σίγουρα να κάνει με την αρχή *sola scriptura* – η Γραφή και μόνο. Τόσο ο Λούθηρος όσο και ο Καλβίνος ισχυρίζονταν πως η Αγία Γραφή ήταν επαρκής πηγή γνώσης για τον Θεό και το θέλημά του. Η αλληγορική ερμηνευτική, ωστόσο, οδηγούσε τον αναγνώστη μακριά από τα λόγια της Γραφής και από τα αντικείμενα της φύσης, τα οποία επίσης υποτίθεται ότι είναι εύγλωττες πηγές θείας γνώσης.

Συνοψίζοντας λοιπόν, ο Χάριζον καταλήγει στο εξής συμπέρασμα: «Αγνοώντας ... μερικές από τις ιστοριογραφικές δυσκολίες σχετικά με την ίδια την έννοια της επιστημονικής επανάστασης, πρέπει να γίνει αποδεκτό ότι επίσης και μια σειρά άλλοι παράγοντες έπαιξαν ρόλο στην εμφάνιση της σύγχρονης επιστήμης. Αυτό που προσπάθησα να δείξω ωστόσο είναι ότι η σταδιακή αποσύνθεση της νοοτροπίας του συμβολισμού του Μεσαίωνα – διαδικασία κατά την οποία κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Προτεσταντισμού είχαν σημαντική συμβολή – δημιούργησε το πλαίσιο για μια νέα περιγραφή της φυσικής τάξης.»

Η κατά λέξη ερμηνεία της Βίβλου – χαρακτηριστικό του πρώιμου προτεσταντισμού – οδήγησε λοιπόν στην κατάργηση της θρησκευτικής σημασίας των φυσικών αντικειμένων, δημιουργώντας έτσι τις συνθήκες για να ανθήσουν οι επιστήμες. Απορρίπτοντας την αλληγορία και επιμένοντας στην κυριολεκτική και ιστορική ερμηνεία του Λόγου του Θεού, ο δρόμος άνοιξε και για διαφοροποίηση στην ερμηνεία του «βιβλίου της φύσης».

Υπό την έννοια αυτή, καταλήγει ο Χάριζον: «Η σύγχρονη επιστήμη, και η νεωτερικότητα γενικά, πρέπει να είναι βαθύτατα ευγνώμονες στον Προτεσταντισμό».

-
- [1] Reformationsgeschichtliche Sozietät der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg (επιμ.), Spurenlese. Wirkungen der Reformation auf Wissenschaft und Bildung, Universität und Schule, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2014.
 - [2] Wolfgang E. J. Weber, Protestantismus, Universität und Wissenschaft. Kritische Bemerkungen zu einer historischen Aneignung, στο: Reformationsgeschichtliche Sozietät der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg (επιμ.), Spurenlese. Wirkungen der Reformation auf Wissenschaft und Bildung, Universität und Schule, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2014, σ. 19-38.
 - [3] Thomas Nipperdey, Luther und die moderne Welt [1985]. Στο: T. Nipperdey, Nachdenken über die deutsche Geschichte. München 1990, 36–51, εδώ σ. 46.
 - [4] Ο ελβετός θεολόγος Karl Rudolf Hagenbach δήλωσε πως η αρχή της ελεύθερης έρευνας είναι η «πραγματική αρχή του προτεσταντισμού».
 - [5] Abraham Kuyper, Lectures on Calvinism, Six Lectures Delivered at Princeton University 1898, WM. B. Eerdmans, GrandRapids, Michigan, 1939.
 - [6] Reijer Hooykaas, Religion and the Rise of Modern Science, Scottish Academic Press, Edinburgh 1972.
 - [7] Robert K. Merton, Puritanism, Pietism and Science, στο: The Sociological Review, τ. xxviii (1936) τευχ. 1, σ. 1-30.
 - [8] Βλ. Έραστος Φίλος, Η Αγία Γραφή και η ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας, Αστήρ της Ανατολής, Νοέμβριος 2014.
 - [9] Peter Harrison, The Bible, Protestantism and the Rise of Modern Science, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
 - [10] Peter Harrison, The Bible and the Emergence of Modern Science, Science and Christian Belief (2006), τόμ. 18, σ. 115-132.
 - [11] Hans Frei, The Eclipse of Biblical Narrative, New Haven: Yale University Press (1974), σ. 37. Βλ. επίσης και J. Pelikan, The Reformation of the Bible, the Bible of the Reformation, New Haven: Yale University Press (1996).
 - [12] John Calvin, The Epistle of Paul the Apostle to the Galatians, Philippians, Ephesians, and Colossians, Parker, T. H. L. (μεταφρ.), Grand Rapids: Eerdmans (1964), σ. 84-85.